

Mehmed Âkif'in Fatih Kürsüsünde ve Âsım'da Hadis Atıfları

Zekeriya Güler*

Özet

Safahat'ta Mehmed Âkif'in Kur'an âyetleri, hadisler ve sahâbe uygulamaları ışığında bireysel ve toplumsal problemlere çözüm yolları aradığı bilinen bir husustur. "Mehmed Âkif'in Fatih Kürsüsünde ve Âsım'da Hadis Atıfları" konulu bu makalede, "İslâm şâiri"nin atıfta bulunduğu hadislerin kaynakları tesbit edilerek açıklamaları yapılmıştır. Ele alınan toplam sekiz hadis atfı, Mehmed Âkif'in Kur'an, hadis ve sünnet bilgisi yanında sahâbe hayatına vukufunun ipuçlarını vermektedir. Onun, Rasûl-i Ekrem'e nisbeti asılsız (mevzu) olan haberler karşısında prensip olarak titiz ve münfail olduğu görülmektedir. Ne var ki bazen onun, sübut ve sıhhat derecesini araştırmadan hadisleri kullandığı da vâridir. Ancak bu durum, gözden kaçan ve kasıtsız mevzu diye nitelenen bir tasarruf olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, safahat, Fatih Kürsüsü, Âsım, hadis

References to Hadiths in Mehmed Akif's Poems "At the Fatih Pulpit" and "Asım" Abstract

As it is a widely known reality that in his poetic work Safahat, Mehmed Akif searches for solutions to social problems by means of Kuranic verses, hadiths and actions the people in the close circle of Prophet Muhammed. This article deals with determining the origins of the Hadiths and their explanations as they occur in the poems At the Fatih Pulpit and Asım, which this article is concerned with. References to 8 hadiths in these poems point that Mehmed Akif knew well not only about hadiths and the sunna (Prophet's traditions) but also about the lives of the people in the close circle of Prophet. It is observed that Mehmet Akif was very careful on the soundness of the hadiths and has negative feelings towards those hadiths origins of which were suspicious. However, it has been established that he used certain hadiths without searching for their soundness. Yet, this should be taken as minor mistakes and situations occurred inadvertently on his part.

Keywords: Mehmed Âkif, Safahat (The Stages), Fatih Kürsüsü (At the Fatih Pulpit), Âsım, Hadith

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, zguler59@hotmail.com

Giriş

Bir “İslâm şâiri” olarak Mehmed Âkif, İstanbul Süleymaniye ve Fatih, Balıkesir Zağanos Paşa ve Kastamonu Nasrullah Paşa Camii kürsülerinde, Kur'an âyetleri, hadis ve sünnetten ilham alarak yaptığı sohbet ve vaazlarda cemaat üzerinde muazzam bir coşku ve heyecan uyandırmış, milletin hissiyatına tercüman olmuş, birlik ve beraberliğin teessüs edilerek bir diriliş hareketinin başlatılmasında önemli rol oynamıştır.

Şüphesiz, *Berlin Hâtıraları*'nda “Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün / Arab'la, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün / Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz! / Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!”¹ diye haykıran bir şairin ilham kaynağı, Yüce Kur'an'ın “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstününüz O'ndan en çok korkanınız; kulluk görev ve sorumluluğunun farkında olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır”² âyeti ile Rasûl-i Ekrem'in “İrkçilik davasına kalkışan bizden değildir, ırkçılık üzerine savaşıyan bizden değildir, ırkçılık üzerine ölen de bizden değildir”³ hadisi olmalıdır.

Fatih Kürsüsünde ve *Âsım*'da Mehmed Âkif, âyetler, hadisler ve sahâbe uygulamaları ışığında yaşadığı toplumun problemlerini tahlil ederek çözüm yollarını göstermektedir. Zira her şeyden önce Mehmed Âkif, yetişmiş insan sıkıntısının farkındadır ve eğitim-öğretim konusunda gerçekçidir.

1914'de *Safahat*'ta dördüncü kitap olarak yerini alan *Fatih Kürsüsünde*, 1692 mısralık tek bir manzumedir. Bizzat Mehmed Âkif tarafından “Hamâsi Şâirimiz Midhat Cemal'e” ithaf edilen bu manzume, “İki Arkadaş Fatih Yolunda” ve “Vaiz Kürsüde” olmak üzere iki bölümden teşekkül etmektedir. *Safahat*'ta altıncı kitap olarak yerini alan ve “Kardeşim Fuad Şemsî'ye” ithaf edilen *Âsım* ise 2292 mısralık manzumeden meydana gelmektedir.

Bu girişten sonra, *Safahat*'ta yer aldıkları sayfaları sırayla dikkate alınarak örnekleri, hadislerinin kaynakları ve açıklamalarıyla “Mehmed Âkif'in *Fatih Kürsüsünde* ve *Âsım*'da Hadis Atıfları”na geçebiliriz.

A. *Fatih Kürsüsünde* Hadis Atıfları

1. Kadere iman ve tâun / vebâ:

Donanma, ordu zaferlerle yürürken ileri,
Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!

1 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat* (nşr. M. Ertuğrul Düzdâğ), İstanbul 2006, s. 306.

2 Hucurât 49/13

3 Ebû Dâvud, Edeb, 122. Ayrıca bkz. Müslim, İmâret, 53, 54, 57.

O ihtîşâmı elinden niçin bıraktın da,
 Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
 “Kadermiş!” öyle mi? Hâşâ bu söz değil doğru;
 Belanı istedin Allah da verdi... Doğrusu bu.
 Taleb nasılsa, tabîî, netice öyle çıkar,
 Meşîyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?⁴
 (...)

Neden ya, Hazret-i Hakk’ın Rasûl-i Muhterem’i,
 Bu bahsi men ediyor mü’minîne, boş yere mi?
 Kader deyince ne anlardı dinle bak Ashâb:
 Ebû Ubeyde’ye imdâda eylemişti şitâb
 (...)

“Vebâya karşı gidilmek hatâ olur” dediler:
 “Yarın dönün” diye Ashâb’a emri verdi Ömer.
 Ale’s-seher⁵ düzülürken cemâatiyle yola,
 Ebû Ubeyde çıkıp: “Yâ Ömer, uğurlar ola!
 Firârınız kaderullâhtan mıdır şimdi?”
 Demez mi, Hazret-i Fâruk döndü: “Doğru” dedi,
 Şu var ki bir kaderullâhtan kaçarken biz,
 Koşup öbür kaderullâha doğru gitmedeyiz.
 (...)

Düşün; Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?
 Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zâhir,
 Hemen rivâyete başlar hadîs-i tâûnu
 Ebû Ubeyde tabîî susar duyunca bunu”⁶

Açıklama

a) Kadere iman:

Mehmed Âkif’in konuyla ilgili atıfta bulunduğu hadislerden birisi, isnâdı *hasen* olarak değerlendirilen şu hadistir: Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: Biz kader konusunu tartışırken Rasûlullah (s.a) çıkageldi. O kadar öfkeleni ki, yüzü kıpkırmızı oldu hatta sanki yüzünde nar taneleri belirmişti. Bize şöyle çıkıştı: “Siz bununla mı emr olundunuz, ya da ben size bununla mı gönderildim. Sizden öncekiler bu

4 *Safahat* (Fâtih Kürsüsünde), s. 229. *Meşîyyet* (meşîet), Allah’ın dilemesi (ilâhî irâde) demektir.

5 *Ale’s-seher*, seher vakti, gün doğmadan evvel demektir.

6 *Safahat* (Fâtih Kürsüsünde), s. 231-232.

konuda tartışıklarından helâk oldular. Kader hususunda kesinlikle münakaşa etmemeniz gerektiği neticesine ulaştım”⁷.

b) Tâun / vebâ:

Tâun veya *vebâ* diye bilinen hastalık, kitlesel ölümlere sebep olan salgın bir hastalıktır. Mehmed Âkif'in “Kadere iman ve tâun / vebâ” başlığı altında işaret ettiği karantina vak'ası, hadis ve İslâm tarihi kaynaklarında özetle şöyle anlatılır:

Şam bölgesi ordu kumandanı Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (r.a) tarafından Şam-Hicaz yolu üzerindeki Serğ kasabasında karşılanan Hz. Ömer'e Şam'da veba çıktığı haberi verilince vebanın olduğu yere gitmemiş, kendisine, “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diyen Ebû Ubeyde'ye “Keşke senden başkası bu sözü söyleseydi! Tabii, Allah'ın kaderinden yine O'nun kaderine kaçırıyoruz / sığınıyoruz” diye cevap vermiştir. Müzakere esnasında orada bulunmayan Abdurrahman b. Avf (r.a) gelince de şöyle demiştir: “Bu konuda yanımda Rasûlullah'tan (s.a) işittiğim bir bilgi (ilim) var, o şöyle buyururdu: “Bir yerde bu hastalığın olduğunu duyarsanız oraya gitmeyiniz. Eğer bir yerde bu hastalık vuku bulmuş ve siz de orada iseniz ondan kaçarak çıkıp gitmeyiniz”. Abdurrahman b. Avf'ın rivayet ettiği bu hadis üzerine Hz. Ömer (kararındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetmiş ve Serğ'den geri dönmüştür⁸.

2. Hz. Ömer ve tevekkül:

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı “biz mütevekkilleriz” diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, “gidin, ekin” diyerek.
Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek⁹
(...)

“Çalış!” dedikçe Şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!¹⁰

Açıklama

Ömer b. el-Hattâb'dan (r.a) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “Eğer siz gereği gibi Allah'a tevekkül etseydiniz, sabahleyin aç gidip ak-

7 Tirmizî, *Kader*, 1; İbn Mâce, *Mukaddime*, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 178. Hadisin isnâdı *hasendir*.

8 Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 100.

9 *Safahat* (Fâtih Kürsüsünde), s. 236.

10 *Safahat* (Fâtih Kürsüsünde), s. 239.

şamleyin tok dönen kuşlar rızıklandırıldığı gibi size de rızık verilir”¹¹.

İslâm inanç esaslarının bir gereği olarak *tevekkül*, Allah’a karşı tam bir güven ve teslimiyet içinde olmak, işin başından itibaren rızık verenin yalnızca Allah olduğu iman ve şuuruyla hareket etmek demektir. Seyyid Şerif el-Cürcânî’nin (v. 816/1413) ifadesiyle *tevekkül*, “Allah’ın nezdinde olanlara güvenip halkın elindekilerden ümit kesmektir”.¹² Derler ki, “Esbâba tevessül, mâni-i tevekkül değildir”. Çalışmak, gayret etmek ve tedbir almak ise esbâba tevessül, yani birer sebep ve vesileden ibarettir.

Mehmed Âkîf’in Hz. Ömer’le ilgili anlattığı kıssa, Muâviye b. Kurra’dan gelen şu rivayete dayanmaktadır:

Hiz. Ömer Yemenli bir grup insanla karşılaşmış, onlara:

-Sizler kimlersiniz? diye sormuş. Onlar da:

-Biz mütevekkilleriz, diye cevap vermişler. Hiz. Ömer onlara:

-Hayır aksine siz mütevekkiller (yiyiciler, insanların sırtından geçinenler)siniz. Size mütevekkillerin hallerini anlatayım: Tohumu toprağa atar, sonra da Rabbine güvenerek neticeyi O’na havale eder¹³.

3. Hiz. Peygamber adına bilerek hadis uydurmak:

Kitâbı, Sünneti, İcmâi kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şerâtı, bambaşka bir bina kurduk
Nebîye atf ile binlerce herze uydurduk.

O hali buldu ki bu cür’et: “Yecûzü fi’t-terğîb”
Karâr-ı erzeli fetvâ kesildi!.. hem ne garîb,
Hadîsi vaz’ediyorken sevap uman bile var!
Sevâbı var mı imiş bir zaman gelir, anlar!

Cihanı titretiyorken nidâ-yı “Men kezebe...”
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî edebe:
Lisân-ı pâk-i Nebîden yalanlar uyduruyor,
Sıkılmadan da “sevap işledim” deyip duruyor.

Düşünmedin mi girerken şerâtın kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?

11 Tirmizî, Zühed, 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 52; İbn Mâce, Zühed 14; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 318.

12 Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta’rîfât*, İstanbul 1300, s. 48.

13 Beyhakî, *Şuabu’l-îmân* (nşr. Muhammed es-Saîd Zağlûl), Beyrut 1990, II, 81.

Sevap ümid ediyor ha! Deyin ki nâmerde
Sevabı sen göreceksin huzur-ı mahşerde!¹⁴

Açıklama

“Nebîye atf ile binlerce herze uydurduk / O hali buldu ki bu cür’et: “Yecûzü fi’t-terğîb” mısraları, Mehmed Âkif’in, Rasûl-i Ekrem adına bilerek hadis isnad edilmesi karşısındaki *münfail* mizacını gösterir¹⁵. Zira hadis nakletme işi, son derece dikkat, özel gayret ve sorumluluk isteyen bir faaliyettir. Esasen Mehmed Âkif, meşhur hadis ve fıkıh âlimi Abdurrahman el-Evzâî’nin (v. 157/774) dile getirdiği şu denge ve hassasiyetin farkındadır: “Bid’atler ortaya çıktığında, âlimler onları yadırgamaz ve infial göstermezlerse bunlar (belki zamanla) sünnete (yani kültüre, değere, dinî geleneğe) dönüşür!”.

Bu itibarla, “İslâmiyet’e teşvik için hadis uydurmak câiz olur (yecûzü fi’t-terğîb)” gibi bir yaklaşım tarzı, maksat ne olursa olsun, Mehmed Âkif’e göre cehenneme sevk eden cüretkâr bir fetvadır. Onun bütün zerreleriyle terennüm ettiği “Cihânı titretiyorken nidâ-yı “Men kezebe...” mısramında işaret ettiği *mütevâtir* hadis şöyledir: “Kim benim adıma bile bile yalan isnad ederse, ateşteki yerine hazırlansın! (Men kezebe aleyye müteammiden fe’l-yetebevvu’ mak’adehû mine’n-nâr)”¹⁶.

Bilindiği üzere *mevzu hadis*, Peygamber (s.a) adına uydurulan ve iftira edilerek ona nisbet edilen söz demektir. Mevzu rivayetlerin, sahih hadislerden ayırt edilmesi, dinî konularda bir nevi zemin ayıklaması demektir. Hadis ilminin gayesi, sabit olanını olmayandan tefrik etmek ve Hz. Peygamber’i kendisine yapılan yakıştırmalardan tenzih etmektir. Bu demektir ki, hadis ilminin asıl hedefi, nakledilen sözün Rasûl-i Ekrem’e âdiyetini ortaya koymak; ait ise gereğini, mâna ve maksadını tesbit etmek, ait değil ise, söylemediği bir sözü ona isnad etme cina-yetinden sakınmak ve sakındırmaktır. Zira bir mesken için tapu neyi ifade ediyor ise, hadis için de sened / isnâd onu ifade eder. Ayrıca “çürük temel üzerine bina edilen şey, aynen onun gibi çürüktür”. Nitekim hadis ilminde “Emîru’l-mü’minîn” unvanı verilen Şu’be b. el-Haccâc’ın (v. 160/776), “Kendisinde ‘haddesenâ’ veya ‘ahberanâ’ ifadeleri (yani râvisi ve senedi) olmayan her hadis abur cuburdur” şeklindeki uyarısı ile Abdullah İbnü’l-Mübârek’in (v. 181/797), “Dininin hüküm ve meselesini (emr) isnadsız olarak talep eden kimse, çatıya merdivensiz olarak çıkmak isteyen kimse gibidir” tarzındaki benzetmesi, vazgeçilmez bir temel olarak senedin / isnâdın yerini ve onun din ile olan münasebetini dile getiren örneklerdir.

14 *Safahat* (Fâtih Kürsüsünde), s. 236.

15 “Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim / Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa’ ilim” (*Safahat* (Âsım), s. 368).

16 Buhârî, İlim, 38; Tirmizî, İlim, 8. Hz. Ali’nin Peygamber’den (s.a) bizzat işittiğini söylediği hadis de şöyledir: “Benim söylemediğimi benim adıma uydurmayın. Benim adıma hadis uyduran kimse ateşe girsin!”.

Yeri gelmişken burada, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi* konulu bir yüksek lisans tezinde¹⁷ ulaşılan sonuçlar hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. Bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmed Âkif'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde *Safahat*'ta doğrudan Hz. Peygamber'e atfedilen hadisler ele alınmıştır. Bu bölümde 16 konuda 22 hadis tesbit edilmiş; bunlardan 12'sinin *sahih*, 3'ünün *hasen*, 5'inin *zayıf*, 2'sinin *mevzu* olduğu sonucuna varılmıştır. Üçüncü bölümde ise telmih yoluyla atfedilen 15 konuda 18 hadisin kaynak tesbiti yapılmış; bunlardan 9'unun *sahih*, 3'ünün *hasen*, 1'inin *zayıf*, 5'inin de *mevzu* olduğu sonucuna varılmıştır. Demek oluyor ki, bu tezde doğrudan veya dolaylı olarak *Safahat*'ta kullanılan toplam hadis sayısının 40 olduğu tesbit edilebilmiştir. Sonuç itibarıyla de Mehmed Âkif'in bir hadis âlimi gibi çok titiz davranmadığı ve sıhhat derecesini araştırmadan hadisleri kullandığı belirtilmiştir.

Ne var ki, üçüncü bölümde söz konusu edilen 5 *mevzu* haberden 3 tanesi, "Dünya öküzle balığın sırtındadır" anlamındaki rivayetin farkı tarihlerinden ibaretir¹⁸. Zaten Mehmed Âkif, *Safahat*'ın iki farklı yerinde temas edilen bu haberin *mevzu* olduğundan haberdar olup onu anlatanlara da sitem etmektedir. Bu durumda *mevzu* olanların sayısı 4'e düşmektedir. Hatta "Müslümanların dertleriyle ilgilenmeyen bizden değildir" anlamındaki hadisin *mevzu* değil, *zayıf* olan tarfının dikkate alınması halinde bu rakam 3'e inecektir. Rivayet tekniği açısından Rasûl-i Ekrem'e nisbeti asılsız olan haberlere dair bu nevi gözden kaçan tasarruflar için *kasıtsız mevzu* (şibhü'l-vad' bi gayr-i kasdin veya alâ sebîli'l-ğalat lâ et-teammüd) tabiri kullanılmaktadır. Şüphesiz hadis usul ilmine göre, bu nevi hatalara da düşülmemesi, düşülmesi halinde derhal düzeltilmesi gerektiği bilinmelidir.

4. Sünnetin mahiyeti ve evlilik:

"Öyle sünnet denemez her zaman, evlenmek için:

Vakt olur, sünneti geç, vâcib olur erkek için;

Vakt olur, sünnet olur...

-Söylediğim çıktı, tamam!

-Vakt olur, bir de bakarsın ki, olur böyle: Haram"¹⁹

17 Yavuz Horoz tarafından Prof. Dr. Nebi Bozkurt danışmanlığında hazırlanan bu tez (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, 2010, 168 s.), gerek hadis tahrîci gerekse muhteva tahlili açısından eksik veya zayıf noktaları ikmal edilerek neşre hazırlanmalıdır. Mesela "Bulunur pek çok adam cenge koşup can verecek; / Harbin en müşkili haysiyeti kurbân etmek... / Bu fedâiliği bir biz göze aldırmiştık / Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık" (*Safahat* (Âsım), s. 384) mısralarında telmihen atıfta bulunulan konunun, "nefisle yapılan savaş" ve bunun çağrıştırdığı hadisle (bkz. *Tez Metni*, s. 146-147) alâkasının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

18 Bkz. *Tez Metni*, s. 125-130.

19 *Safahat* (Âsım), s. 329.

Açıklama

Bilindiği gibi hadis, Rasûlullah'ın (s.a) sözü, fiili, takriri yani, sahâbenin yaptığını görüp de reddetmediği hareket ve davranışları (kabul, takrir ve tasvibi), yaratılışı (fitrî-fizyolojik özellikleri) veya ahlâkı ile ilgili intikal eden her türlü bilgi demektir. Sünnet ise “dinde şariat haline getirilip izlenen yol ve ortaya konulan peygamberâne yöntem” diye tarif edilir. Başka bir ifadeyle sünnet, Peygamber (s.a) tarafından tabiat haline getirilen hayat tarzı, onun sahip olduğu zihniyet ve dünya görüşü demektir. “Hadislerde ifadesini bulan Muhammedî yol” demek de mümkündür. Hiç evlenmemek, ara vermeden devamlı namaz kılmak ve oruç tutmak gibi ifrat veya tefritin; bir aşırılıktan karşı uçtaki aşırılığa geçişin talep ve tezahürleri karşısında Rasûl-i Ekrem'in, “Kim benim sünnetimden (dinde izlediğim yol ve hayat tarzımdan) yüz çevirirse benden değildir!”²⁰ diye irad buyurduğu hadis, bu konunun örneklerinden birisidir.

İşte, *edille-i şer'iyyenin* ikincisi olarak *sünnet*, bu genel ve geniş anlamda kullanılır. Bu anlamda sünnet, ister farz, vacip, müstehap (sünnet, mendup) olsun, isterse haram ve mekruh olsun *ahkâm-ı şer'iyye* için delil ve kaynak teşkil eder. Yani öyle farzlar, vacipler ve sünnetler veya haramlar ve mekruhlar vardır ki, *sünnet* delili ile sâbittir. Özel ve dar anlamda *sünnet* kelimesi ise, *farz* veya *vâcib* mukâbili fikhî bir terim olarak kullanılır. Nitekim söz konusu beyitte Mehmed Âkîf, “Rasûl-i Ekrem'in dinde izlediği yol haritası ve hayat tarzı” anlamında *sünnet* olan nikâhın / evliliğin, insanın içinde bulunduğu şart ve duruma göre şer'î hükmünün değişerek fikhî terim anlamında bazen *sünnet*, bazen *vâcib*, bazen de *haram* olabileceğini dile getirir.

B. Âsım'Da Hadis Atıfları

1. Çin'de ilim öğrenmek:

“Müslüman, elde asâ, belde divit, başta sarık;
Sonra, sırtında, yedek, şaplı beş on deste çarık;
Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek,
Çin ü Mâçin'deki bir ilmi gidip öğrenecek”²¹.

Açıklama

Beyitte atıfta bulunulan “Çin'de de olsa ilim talep ediniz” hadisi cerh-ta'dîl âlimlerinin neredeyse hepsi tarafından *mevzu* / *asılsız* kabul edilir. Beyhakî (v. 458/1065) gibi onun *zayıf* olduğu görüşünde olan muhaddisler de vardır²². Muâsır

20 Buhârî, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 5; Ebû Dâvud, Tatavvu', 27; Nesâî, Sıyâm, 76; Dârimî, Nikah, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 158, V, 409.

21 *Safahat* (Âsım), s. 353.

22 Bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 254. İbn Hibbân'ın “bâtıl ve asılsız” dediği söz konusu haber, isnad bakımından daha çok Ebû Âtike sebebiyle tenkid edilir.

hadis âlimi Nureddin İtr da rivâyetin *zayıf* olduğu kanaatindedir²³. Şüphesiz bu noktada, “Hikmetli söz müminin yitiğidir. Nerede bulursa onu almaya daha la-yıktır”²⁴ hadisini dikkate almak, halk arasında meşhur fakat kaynağı şâibeli olan “Çin’de de olsa ilim taleb ediniz” tarzındaki haberi tekrarlamaktan daha uygundur. Kaldı ki söz konusu *hikmet hadisi* mâna itibariyle ondan daha kapsamlıdır.

2. Hikmetli şiir:

Beni söyletme, neler var daha!

-Tekmilleyiver...

Sâde pek sövme ki, Peygamberimiz şî’ri sever.

-Vâkıâ “inne mine’ş-şî’ri... “ büyük bir ni’met;

Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, hikmet²⁵.

Açıklama

Bu beyitte atıfta bulunulan hadis şudur: Übeyy b. Ka’b (r.a), Rasûlullah’ın (s.a) şöyle buyurduğunu haber vermektedir: “**Şüphesiz ki, bazı şiirler hikmetlidir**”²⁶. Meşhur hadis âlimi Tirmizî (v. 279/892), hadisin *hikmet* kelimesinin çoğul olarak geçtiği tariki de (İnne mine’ş-şî’ri hikemen) zikreder.

Buhârî’nin (v. 256/869), “Şiirin câiz ve mekruh olanları” diye bir bab başlığı kullanarak söz konusu hadisi zikretmesi, “Buhârî’nin fıkıhı bab başlıklarındadır” (Fıkhu’l-Buhârî fî terâcimihî) gereğince onun, şiir hakkındaki görüşünü yeteri kadar açıklar. Aynı yerde o, Şuarâ sûresindeki şu âyet-i kerîmelere de yer verir: “Şâirlere gelince onlara da azgınlara uyar. Baksana onlar, her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar. Ve onlar yapmayacakları şeyleri söylerler. Ancak iman edenler, salih ameller yapanlar, Allah’ı çok ananlar ve zulme maruz kaldıktan sonra (rakiplerine) üstün gelmeye çalışanlar böyle değildir. Zulmedenler, yakında nasıl bir inkılabı uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir”²⁷.

Ayrıca Buhârî’nin, “Mü’min bir delikten iki defa ısırılmaz / ısırılmasın!”²⁸ hadisinin ardından Muâviye’nin şu sözüne yer verdiği de görülür: “Ancak tecrübeli olan kimse hakîmdir / tecrübe sahibinden başkası hikmet adamı değildir”.

23 Bkz. Hatîb, Ebû Bekir Ahmed el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi’l-hadîs* (thk. Nureddin İtr), Beyrut 1395, s.74-75 dn.

24 Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15. Râvilerden İbrahim b. el-Fadl el-Medenî el-Mahzûmî, *zabt* yönüyle *zayıf* görüldüğünden hadisin senedinin *hasen* olduğu anlaşılır.

25 *Safahat* (Âsım), s. 324.

26 Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 70.

27 Şuarâ 26/224-227

28 Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 6; Ebû Dâvud, Edeb, 29; İbn Mâce, Fiten, 13; Dârimî, Rikâk, 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 115, 379.

3. Asr sûresini okuyup selam vermek:

“Hâlik’in nâ-mütenâhî adı var en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlaka Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık”²⁹.

Açıklama

Ebû Medîne ed-Dârimî diyor ki: “Rasûlullah’ın (s.a) ashabından iki kişi birbiriyle karşılaştıklarında biri diğerine Asr sûresini okumadan, sonra da biri diğerine selam vermeden ayrılmazlardı”³⁰.

Mekke’de nâzil olan ve üç âyet-i kerîmeden oluşan sûre, her türlü strese deva olan aktif sabrın önemini öğretir: “Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır”³¹.

Demek oluyor ki, Yüce Rabbimiz Asr sûresinde tüm insanlığın aradığı ahlâk düzenini, huzur, saadet ve kurtuluş yolunu göstermektedir. Gerçekten de her türlü zor ve ağır şartlara karşı direnme gücü gösteren sabırlı bir Müslüman, bu ruh ve şuur haliyle gıpta edilecek zirveye tırmanmış olmaktadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem şöyle buyurmaktadır: “Doğrusu müminin hali hayrete değer. Zira onun her işi kendisi için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mümine verilmiştir. Çünkü onun eline nimet geçtiğinde şükreder, bu onun için hayırlı olur. Başına bir bela ve musibet geldiğinde ise sabreder, bu da onun için hayırlı olur”³².

4. En büyük cihad:

Bir adam dursa da bir zâlim imâmın yüzüne,
Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,
İnkıyâd eyliyecek yerde tutup kıysa ona,
O mücâhid yazılır ta şühedânın başına.
Hamza’dan sonra gelen şanlı şehîd ancak odur.
Hak için can verenin pâyesi elbet bu olur.

29 *Safahat* (Âsım), s. 379.

30 Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat* (nşr. Mahmud et-Tahhân), Riyad 1995, VI, 57-58; Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, VI, 501.

31 Asr 100/1-3

32 Müslim, Zühd, 64; Dârimî, Rikâk, 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 24.

Hakkı bir zâlîme ihtâr, o ne şâhâne cihâd!
 “En büyüktür” dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.
 Hak zelîl oldu mu millet de, hükûmet de zelîl.
 “Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsîl,
 Âcizin hakkı kavîlerden... O, kuvvetlenemez...”
 - Ne güzel söz bu! Şümûlüyle beraber mûcez.
 - Ömer’in hutbesi aklında mı bilmem?
 - Bilmem...
 - “Eyyühe’n-nâs, ederim taptığım Allâh’a kasem,
 Yoktur aslâ şu cemâ’atte ki hiçbir âciz,
 Benim indimde sizin olmaya en kâdiriniz,
 Bir kavînizde olan hakkını kurtarmam için.
 Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin!
 En zaîf olmaya nezdimde, tutup kendinden,
 Âcizin hakkını ısrâr ile isterken ben...”³³

Açıklama

“Hakkı bir zâlîme ihtâr, o ne şâhâne cihâd! / En büyüktür dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd” mısraları, Rasûlullah’ın (s.a) “En faziletli cihad, zâlîm bir devlet başkanı yanında hak bir söz söylemektir”³⁴ diye ifadesini bulan *sahih* hadisini hatırlatır. Hz. Ömer’in hutbesi ve onun özünü teşkil eden beyanlardan birisi, Ebû Saîd el-Hudrî’nin (r.a) Rasûlullah’tan (s.a) rivayet ettiği şu hadistir: “İşte bunlar (borçlarını ödeyenler) insanların hayırlılarıdır. İçinde, zayıf (nüfuzsuz) kimsenin incitilmeden hakkını alamadığı bir toplum yücelmemiştir!”³⁵.

Çalışmak, uğraşmak, çabalamak, cehd ve gayret göstermek anlamına gelen *cihad*, sadece düşman güçlerine karşı cephede verilen fiilî-askerî mücadeleyi ifade etmez. İslâm dinini yükseltmek (i’lâ-i kelimetillâh), ilke ve değerlerini koruma ve kollama uğrunda icra edilen her türlü faaliyet, gereği gibi tanınıp yayılması için gösterilen zihnî, bedenî, malî-iktisadî, siyasî ve ictimai her türlü gayret, cihad kapsamında değerlendirilir. Bu itibarla cihadın, fiilî-askerî dışında dil (lisânî), eğitim-öğretim (ta’lîmî), mal ve servet yoluyla (mâlî) yapılan, nefis-i emmâreye karşı yürütülen türleri söz konusudur.

Netice

Safahat’ın pek çok mısraında, Kur’an âyetleriyle birlikte Hz. Peygamber’in

33 *Safahat* (Âsım), s. 379-380.

34 Ebû Dâvud, Melâhim, 17; Tirmizî, Fiten, 13; Nesâî, Bey’at 37; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 315.

35 İbn Mace, Sadakat, 17. Hadisin isnâdı *sahihtir*.

hadis ve sünnetinin izlerini doğrudan veya dolaylı olarak görmek mümkündür. Mehmed Âkif'in, "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" mısraından, onun hadis ve sünneti göz ardı edip Kur'an ile yetindiği düşüncesi ileri sürülemez. Zira hemen ardından gelen şu mısra, böyle bir şeyin temelsiz bir iddia olup hadis ve sünnet merkezli "ilm" talebine vurgu yapar: "Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister / Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster!".

Vaaz ve konuşmalarıyla, şiir ve edebî yazılarıyla *hamiyyet-i diniye* ve *gayret-i vataniye* sahibi âbide bir şahsiyet olarak Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde*'ki şu şekvâsı, onun ruh halini ve Rahmet Peygamberi ile olan rabitasını aksettirmesi bakımından câlib-i dikkattir:

"Hiç sıkılmaz mısınız Hz. Peygamber'den?
Ki, uzaklardaki bir mü'mini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musibetten acı
Sizden elbette olur rûh-i Nebî da'vâcı"

Sanat anlayışının, gösterişsiz, sade ve mütevazı şahsiyetiyle, inanç ve değerleriyle her daim bütünleştiği görülen Mehmed Âkif'in şiirlerinde, görev ve sorumluluk şuuru, ilim ve ihtisas, ehliyet ve liyakat, iş ahlâkı ve çalışma disiplini, ittihâd-ı İslâm, terakki, ümit, vatan-millet sevgisi, adalet, sadakat, fedakârlık, kader-irade ve ahlâk konularına özel vurgu vardır. Cehalet, tefrika, ümitsizlik, dalkavukluk, tembellik, haddini bilmemek, kayıtsızlık, duyarsızlık ve duygusuzluğu yererken, yanlış veya eksik kader ve tevekkül anlayışı tenkid edilir. Kendisi şan ve şöhetten uzak durarak sade ve mütevazı bir hayat tarzını tercih etmesine rağmen "ölümlü dünya" diyerek iş ve çalışmadan uzak duran, pasif ve miskin bir hayat tarzını benimseyen zihniyet de tenkid edilir. Güçlü gözlemciliği sayesinde Doğu-Batı karşılaştırması yapılar ve hitap ettiği kitle motive edilir.

Fatih Kürsüsünde ve *Âsım*'da tesbit edebildiğimiz toplam sekiz hadis atfı, "İslâm şairi" Mehmed Âkif'in, Kur'an, hadis, sünnet ve sahâbe hayatıyla ne denli hemhâl olduğunu bir kez daha müşahade hazzını ve heyecanını yaşatmış bulunmaktadır.

Mehmed Âkif'in, Rasûl-i Ekrem'e nisbeti *asılsız* (mevzu) olan haberler karşısında prensip olarak titiz ve *münfail* olduğu görülür. Bununla birlikte bazen onun, meslekten bir hadis âlimi gibi davranmayıp sıhhat derecesini araştırma-dan hadisleri kullandığı göze çarpar. Mesela *Fatih Kürsüsünde* ve *Âsım*'da geçen hadis atıfları arasında, hadis âlimlerinin neredeyse hepsi tarafından *mevzu* kabul edilen "Çin'de de olsa ilim talep ediniz" rivâyeti dikkat çeker. Oysaki bu çerçevede, "Hikmetli söz müminin yitiğidir. Nerede bulursa onu almaya daha layıktır" hadisinin kullanılması, hem rivayet tekniği hem de anlam itibarıyla daha kapsamlı olması bakımından önem arz eder. Şüphesiz bu durum, gözden kaçan ve *kasıtsız mevzu* diye nitelenen bir tasarruf olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire, 1313.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed, *Şuabu'l-îmân* (nşr. Muhammed es-Saîd Zağlûl), Beyrut, 1990.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul, 1979.

Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât*, İstanbul, 1300.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünen*, Kahire, 1987.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, İstanbul, 1981.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 2006.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut, 1411.

Hatîb, Ebû Bekir Ahmed el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* (thk. Nureddin İtr), Beyrut, 1395.

Horoz, Yavuz, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *Sünen*, Kahire, 1952.

Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-sahîh*, Kahire, 1955.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed, *Sünen*, Beyrut, ts.

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* (nşr. Mahmud et-Tahhân), Riyad, 1995.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *Sünen*, İstanbul, 1992.